

УДК 323.1

Г.І. ЛУЦИШИН

ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ТА МЕХАНІЗМИ ДОСЯГНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ

Луцишин Галина Іванівна – кандидат політичних наук, доцент Національного університету «Львівська політехніка»

Розглянуто шляхи та механізми досягнення національної консолідації українського суспільства, способи управління національною консолідацією в сучасних умовах. Наголошується, що механізми досягнення національної консолідації залежать від рівня суб'єктності та структури нації, національної ідентичності та національної культури, розвитку громадянського суспільства та соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: національна консолідація, політична нація, національна ідея, етнополітика.

Рассмотрены пути и механизмы достижения национальной консолидации украинского общества, способы управления национальной консолидацией в современных условиях. Отмечается, что механизмы достижения национальной консолидации зависят от уровня субъектности и структуры нации, национальной идентичности и национальной культуры, развития гражданского общества и социально-экономического развития.

Ключевые слова: национальная консолидация, политическая нация, национальная идея, этнополитика.

In the article considered ways and mechanisms of achievement of national consolidation of Ukrainian society are, management methods by national consolidation in modern terms. It is marked that the mechanisms of achievement of national consolidation depend on the level of subject and structure of nation, national identity and national culture, development of civil society and socio-economic development.

Key words: national consolidation, nation politic, national idea, etnopolitic.

© Г.І. Луцишин, 2012

Постановка проблеми. Важливу роль у сучасному політичному житті держави відіграє процес національної консолідації, який спрямований на зміцнення та посилення етнонаціональних груп, що утворюють націю, шляхом поступового усунення бар'єрів та формування спільних цінностей, інститутів (політичних, економічних, соціальних, духовних) з метою досягнення спільних завдань. Питання національної консолідації є одним із складних та багатовимірних питань, яке включає такі поняття, як нація, національна єдність, національна ідея, національні інтереси, національні символи тощо. Розвиток будь-якої держави та нації значною мірою залежить від того, наскільки суспільство є національно консолідованим. Проблема національної консолідації, зокрема пошук шляхів та механізмів національної єдності, залишається актуальною для сучасної України, адже без національної консолідації неможливо досягнути ключових стратегічних цілей у діяльності нації та держави, це необхідна умова для стабільного політичного розвитку, впровадження реформ, стабілізації економіки.

Практика показує, що сучасне українське суспільство є вкрай неконсолідованим, що можна спостерігати на усіх рівнях суспільного життя – на рівні політичних еліт, в ситуації пріоритету регіональної ідентичності над ідентичністю загальнонаціональною, сучасної мовної політики та культурної ідентичності загалом. На сьогодні складними та дискусійними залишаються питання щодо вибору шляхів та механізмів досягнення національної консолідації українського суспільства, які існують ефективні способи управління національною консолідацією, як здійснювати вплив на ті чи інші етно-

національні та політичні процеси та як попереджати негативні тенденції, які назрівають в середині суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної консолідації є малодослідженою в Україні, практично відсутні наукові праці, які б ґрунтовно та комплексно розглядали теоретичні основи національної консолідації, чинники національної консолідації, шляхи та методи досягнення національної консолідації. Наявні публікації із вказаної проблематики повною мірою не орієнтовують дослідників, практиків на наукове осмислення і аналіз перспектив консолідації суспільства з урахуванням політичних знань. Аналізуючи наукові праці, можна переконатись, що серед науковців існують різні точки зору на процес національної консолідації, її політичні, етнонаціональні та соціальні аспекти, особливості впливу як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних чинників. Національна консолідація як процес націєтворення розглядається такими українськими вченими, як І.Варзар, А.Колодій, С.Римаренко, О.Рудакевич та ін. С.Римаренко ключовим чинником національної консолідації визначає національну культуру, яка є духовно інтегруючою силою, сприяє духовному пробудженню та згуртованості нації [4, с. 329].

Значну увагу у вивченні проблеми національної консолідації приділяють такі українські вчені, зокрема, В.Євтух, І.Кресіна, В.Крисаченко, О.Картунов, А.Круглашов, О.Майборода, С.Федуняк, О.Дергачов та ін. Також актуальними є і праці зарубіжних науковців – Б.Андерсона, П.Бурдье, Р.Брюейкера, К.Дойча, В.Кимлічки, Е.Ренана, А.Лейпхарта, Е.Сміта, Ч.Тейлора, Е.Шилла, Ф.Шміттєра та ін.

Мета дослідження. Мета статті – визначити і проаналізувати шляхи та механізми національної консолідації, можливості зміцнення національної єдності в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національну консолідацію розглядають у таких вимірах: консолідація територіальна, консолідація ціннісна, консолідація загальнонаціональна. Територіальна основа консолідації української нації позитивно впливає на територіальну цілісність держави. Ціннісна консолідація є важливою з огляду на культурно-історичні відмінності регіонів України. Загальнонаціональна консолідація значною мірою пов'язана із формуванням національної ідентичності. До проблеми консолідації слід підходити комплексно, не лише з точки зору стабілізації і зміцнення суспільства, нації чи демократичного політичного режиму. Один з відомих теоретиків проблеми консолідації Ф. Шміттер визначає суть процесу консолідації як вибір, що веде до формування та зведення правил політичної гри, домовленостей на основі взаємної згоди. Ключовою дилемою консолідації Ф. Шміттер вважає питання про набір інститутів та цінностей, з якими політики можуть погодитися, а громадяни побажають підтримати. Потрібна згода відносно основних правил, з використанням яких вирішилися б існуючі протиріччя та конфлікти [10, с. 19].

Досягнення національної консолідації залежить від теоретичного осмислення цього феномена та від об'єднання зусиль органів влади і усіх громадян країни з метою виходу держави і суспільства з кризи, подальшого розвитку демократії при збереженні та розвитку національних історичних цінностей і традицій народу.

А. Колодій підкреслює, що для подолання роз'єднаності України необхідна науково обґрунтована та виважена етнонаціональна політика, тому що турбота про заголовну націю, її розвиток, повноцінне функціонування її культури, виконання нею ролі державотворчого народу не менш важлива і складна проблема, ніж захист прав і сприяння розвитку культур національних меншин [3, с. 83].

Механізми досягнення національної консолідації суспільства залежать від багатьох чинників, зокрема, від політичного режиму, національних традицій, рівня соціально-економічного розвитку тощо. В одній ситуації більша ініціатива може йти від держави, від механізмів державного правління, в інших – від громадянського суспільства. Проте національна консолідація буде успішною, коли державна політика у сфері національної консолідації взаємодоповнюється діяльністю інститутів громадянського суспільства.

І. Іванов наголошує, що основними принципами національної консолідації в умовах України мають бути: розвиток комунікації, створення атмосфери взаєморозуміння і довіри між нацією і етнічними меншинами незалежно від соціального стану; розвиток поліетнічного суспільства на засадах толерантності, діалогу, національної спрямованості, честі й гідності; створення сприятливих умов для збереження етнонаціональної ідентичності, спадкоємності поколінь; розвиток культурної самобут-

ності українського етносу, всебічне відродження мови, вдосконалення правових основ регулювання національних відносин [2, с. 218].

Процес консолідації є складним, зокрема, виділяють три етапи соціально-політичної консолідації – консолідація-адаптація, консолідація-ідентифікація, консолідація-трансформація [5, с. 110]. Адаптація це пристосування суб'єктів до нових соціально-економічних, політичних чи національних обставин, що формуються.

Ідентифікація – складніша модель консолідації, коли індивіди і суб'єкти не просто пристосовуються до нових реалій, але ототожнюють себе з ними, вважають їх соціально цінними і суспільно важливими для себе. Ідентифікація може приймати і негативний зміст, шляхом відштовхування одних суб'єктів від інших. Трансформація є найбільш складним етапом консолідації, зміни, які призводять до єдності у різних сферах. Це ситуація, в якій докорінно змінюється природа суб'єктів консолідації.

Враховуючи поліаспектність та багатомірність процесу консолідації, сам по собі він може бути поліфункціональним, навіть у чомусь маніпулятивним. М. Степико наголошує, що консолідація соціуму може розглядатися у різних вимірах: консолідація територіальна (горизонтальна), ціннісна (вертикальна), ситуативна, загальнонаціональна тощо [7, с. 20]. Також учений вказує на те, що консолідація соціуму може бути і ситуативною, адже саме ситуативну консолідацію ми періодично спостерігаємо в Україні. Національна консолідація може здійснюватися під впливом як внутрішніх факторів – соціальних, політичних, релігійних, національних, етнічних тощо, так і зовнішніх – впливу окремих держав, міжнародних організацій, наявності зовнішньої небезпеки чи загрози.

Народ може консолідуватися навколо спільного для більшості відчуття поганого й безперспективного життя та його труднощів, що зараз характерно для України. На жаль, як показують результати соціологічних досліджень, українців сьогодні більше об'єднують речі негативного характеру – корупція, свавілля й неефективність чиновників, беззаконня, безробіття, високий рівень дитячої смертності, низькі пенсії, провалля між багатими й бідними, стрімке спивання людей тощо. І Захід і Схід у цьому однак, однак на запитання, «хто у цьому винен?» кожен знайде свої відповіді у силу своїх політичних симпатій. Історія свідчить, що всі народи проходили етап негативної єдності. Разом з тим, українців об'єднують доволі нейтральні речі – українська футбольна збірна, перемоги братів Кличків, українські представники на «Євробаченні» тощо. Також необхідно наголосити на важливій консолідуючій ролі спорту. Саме через спортивні свята, народні гуляння національна ідентичність отримує тілесне вираження і емоційну експресію. Спорт дозволяє виразити національну ідентичність на глобальному рівні. Н. Пелагеша наголошує, що ставши провідником політики, спортивний націоналізм починає відігравати політичну роль у формуванні сучасних громадянських націй у Європі та країн Нового Світу [6, с. 153]. Ідеї консолідації

та об'єднання нації через спорт у критичні та переломні періоди історії активно підтримувались державами. Разом з тим, такі ситуативні консолідаційні стани окремі політики завжди намагаються використати для реалізації своїх тактичних або стратегічних завдань. Досвід показує, що в Україні консолідація соціуму часто розглядається й використовується як суто політична технологія, інструмент для маніпулювання ситуацією, настроями населення особливо під час виборчих кампаній.

О. Фісун наголошує, що механізми досягнення національної консолідації можна розділити на два типи – нормативний і процедурний. Перший стосується сфери культурних, ментальних, релігійних, геополітичних, класових цінностей і установок, другий пов'язаний із правилами вирішення конфліктів між різними групами інтересів [9, с. 45].

У процесі національної консолідації, особливий наголос робиться на політичних аспектах національної консолідації. Перш за все це умови та чинники, які безпосередньо пов'язані з розвитком держави як основи політичної системи, існуванням і функціонуванням політичного режиму, і сприяють консолідаційним процесам. Політична система забезпечує інтеграцію племен у народність, а народностей у націю. При цьому політична система здійснює національну інтеграцію відповідно до двох типів держав – імперії-держави і національної держави.

Як ми уже наголошували, національна консолідація здійснюється на двох рівнях: на рівні громадському (на основі розвиненого громадянського суспільства) і на основі державних рішень. В.Євтух писав, що, «етнополітика в нашій державі спрямована на розвиток української етнічної спільноти, яка формує основу українського етнополітичного організму, етнічних меншин, які є окремими складовими частинами цього організму, а також підтримку українців за кордоном» [1, с. 4]. Важливим для етнополітичної політики є не тільки підтримка окремих груп, а саме: консолідація, інтеграція їх усіх в єдиній політичній спільноті, яка через розвиток спільної для всіх ідентичності, набуває рис громадянської нації. Міжнародний мир та злагода між етнополітичними спільнотами залежить від політики і політиків, обов'язком яких і є розроблення науково обґрунтованої етнополітичної політики.

Варто зауважити, що процес національної консолідації українського суспільства не відбувається сам по собі, він здатний розвиватися лише за певних сприятливих, позитивних умов. Серед них потрібно виділити найголовніші, які визначають незворотність механізмів соціально-політичної та національної консолідації:

- гармонізація, зближення державної політики з глибинними настроями в суспільстві та його нагальними потребами;
- утвердження та поглиблення демократії, громадянського суспільства, курс на активну самоорганізацію громадян;
- реальне забезпечення прав та свобод людини і громадянина, утвердження у повсякденному житті суспільства

справедливості та порядку [8, с. 380].

Економісти все частіше наголошують на тому, що для забезпечення національної консолідації необхідним є становлення та розвиток в Україні середнього класу. Адже саме середній клас, який охоплює найрізноманітніші верстви населення, виступає у розвинених країнах соціальною основою консолідації нації, збереження демократичного конституційного устрою, є визначальним чинником формування всієї державної політики.

Сьогодні перед державою, перед вищими органами влади стоїть низка невирішених внутрішньополітичних і зовнішньополітичних проблем у сфері консолідації суспільства. Саме держава та структура, які її репрезентують, мають бути взірцем суспільної консолідації, дбати за гармонізацію та створення оптимальних умов співіснування усього суспільства, незалежно від етнічної, релігійно-конфесійної, соціальної чи політичної приналежності.

Традиційно декларативними залишається низка положень законодавства щодо забезпечення прав національних меншин, що ускладнює їх практичне застосування. Не внесено зміни до Закону України «Про національні меншини в Україні», законодавчо не унормовано правові засади самоорганізації етнічних спільнот, національно-культурної автономії та статусу представницьких органів національних меншин і корінних народів та їхнього представництва в органах державної влади. Не вироблено правових механізмів взаємодії між представницькими органами етнічних спільнот і органами державної влади та місцевого самоврядування. Не існує політичного консенсусу стосовно Закону України «Про Концепцію державної етнополітичної політики України», внаслідок чого її цілі, методи та засоби впровадження залишаються невизначеними.

Важливим механізмом досягнення національної консолідації у багатьох державах є національні медіа. В Україні фактично відсутнє загальнонаціональне суспільне телерадіомовлення, яке довело свою високу соціально-регуляторну ефективність в країнах Західної Європи. Ситуацію ускладнює те, що Україна є об'єктом системних інформаційно-психологічних та політичних впливів ззовні. Йдеться передусім про глобальний культурно-інформаційний експансіонізм інших держав. За різними оцінками, від 80 % до 90 % національного телерадіоефіру заповнено продуктом неукраїнського походження. Водночас, суто українського аудіовізуального продукту (насамперед фільмів та телесеріалів) виробляється недостатньо і він не завжди є конкурентоспроможним.

Подібні ж тенденції зберігаються на ринку вітчизняних друкованих ЗМК. Проте нині ситуація ще погіршилася. За даними дослідження, проведеного протягом 1991-2005 рр. Інститутом соціології НАН України та Центром соціальних та політичних досліджень «Соціс», тиражі газет, що виходять в Україні, на україномовні припадає 31%, а на російськомовні – 64 %. Величезними (як для України) тиражами виходять українські версії російських газет – «Комсомольская правда в Украине», «Известия в Украине», «Аргументы и

факти в Україні» тощо. Річний тираж цих видань у загальній кількості друкованих медіа в Україні з 1995 по 2004 роки зріс від 18 % до 64 %. За цей же період відсоток журналів та іншої періодики українською мовою впав з 70 % до 28 %. Тенденції розвитку системи мас-медіа в Україні не є адекватними потребам суспільства у формуванні сучасної української ідентичності, збереженні культурно-історичної самобутності. Медіа-простір України практично не контролюється суспільством, не ефективно контролюється державою і не є національним, оскільки у ньому домінує неукраїнський продукт. Виходячи з цього, українські мас-медіа поки що не можуть сприяти національній консолідації України. Державна політика у цьому напрямку мусить стати комплексною, необхідна мінімізація присутності на вітчизняному медіа-ринку іноземного капіталу, створення розвиненої системи загальнонаціонального суспільного телерадіомовлення, створення високопродуктивної системи національного кіновиробництва та кінопрокату, забезпечення їх сталою розвитку та збільшення інформаційної присутності України в світі.

Висновки. Підсумовуючи, варто наголосити, варто зауважити, що процес національної консолідації українського суспільства не відбувається сам по собі, він здатний розвиватися лише за певних сприятливих, позитивних умов. Механізми досягнення національної консолідації суспільства

залежать від багатьох чинників, зокрема, від політичного режиму, національних традицій, рівня соціально-економічного розвитку тощо. В одній ситуації більша ініціатива може йти від держави, від механізмів державного правління, в інших – від громадянського суспільства. Проте національна консолідація буде успішною, коли державна політика у сфері національної консолідації взаємодоповнюється діяльністю інститутів громадянського суспільства. Основою консолідації суспільства можуть стати ідеї добробуту, громадського порядку, соціальної справедливості, патріотизму і громадянства – ті проблеми, які на сьогодні не викликають спротиву в більшості соціальних груп. Механізми досягнення національної консолідації можна розділити на нормативний і процедурний. Перший стосується сфери культурних, ментальних, релігійних, геополітичних, класових цінностей і установок, другий пов'язаний із правилами вирішення конфліктів між різними групами інтересів.

Україна потребує на найвищому державному рівні вироблення національної стратегії консолідації країни, зокрема, йдеться про довгострокову і комплексну програму консолідації українського суспільства, яка на системній основі об'єднує різні напрямки державної політики. Поки що такої стратегії в політичній еліті України немає, але потреба в ній не лише існує, а й постійно посилюється.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євтух В. Державна етнополітика України: нинішні засади і погляд у майбутнє / В. Євтух // Українські варіанти. – 1997. – №2. – С. 4-9.
2. Іванов І.Ю. Консолідація української нації в процесі економічних перетворень (політологічний аналіз) / І.Ю. Іванов // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2004. – Вип. 26. – С. 210-224.
3. Колодій А.Ф. Національний вимір національного буття / А.Ф. Колодій. – Л.: Астролябія, 2008. – 368 с.
4. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас, Ю.С.Шемшученко та ін.; за ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Довіра, 1999. – 559 с.
5. Пашкова О. Роль національної ідеї в процесі консолідації суспільства / О. Пашкова // Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України: Всеукр. конф. з міжнар. уч. Житомир, 22-23 травня 2007 р. – Житомир, 2007. – С. 108-115.
6. Пелагеша Н. Є. Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.
7. Степико М. Консолідація української нації: проблеми та перспективи / М. Степико // Вісник НАНУ. – 1999. – № 6. – С. 16-26.
8. Федуняк С. Вплив зовнішніх чинників на процес консолідації української нації / С. Федуняк // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей / С. Федуняк. – К.: Стило, 2006. – Вип. 4. – С. 58-65.
9. Фісун О. Типології політичних систем: основні підходи / О. Фісун // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С. 39-50.
10. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 87-96.